

DEMOCRATIZAREA ISTORIEI: DETERMINANȚI, CARACTERISTICI, LIMITE

Termenul din titlul acestui studiu poate să intrige. Deși cuvântul „democratizare” este frecvent folosit în limbajul comun și desemnează un proces istoric frecvent discutat sau chiar analizat de istorici, aplicarea sa la istoria înțeleasă ca disciplină ce se ocupă cu cunoașterea trecutului este mai puțin uzuală. Fără a aspira la recenzarea modurilor în care această combinație de termeni a fost folosită de istorici, voi prefera să enumăr câteva posibile înțelegeri ale termenului „democratizarea istoriei” și să le examinez implicațiile pentru demersul istoricilor și pentru interacțiunea lor cu societatea.

Principial, „democratizarea istoriei” are mai multe accepțiuni posibile:

- Democratizarea tematicii studiilor istorice, care include nu doar atenția sporită a istoricilor pentru problematica democrației de-a lungul timpului, ci și focalizarea interesului pe istoria oamenilor obișnuiți.
- Democratizarea/diversificarea formelor de susținere a studiilor istorice.
- Democratizarea/lărgirea accesului publicului la istorie.

Voi începe analiza cu **problema formelor de susținere a studiilor istorice**. Oricât le-ar plăcea istoricilor să afirme că ei studiază trecutul în mod independent, animați doar de aspirația cunoașterii și oricât de adevărate ar fi aceste afirmații în unele cazuri individuale, este un fapt recunoscut că geneza studiilor istorice este legată de nevoile de legitimare ale unor structuri de putere. Primele scrieri istorice au fost realizate la comanda unor monarhi sau înalți prelați, iar cronicarii și/sau istoricii acelor vremi și-au asumat, voluntar sau nu, glorificarea comanditarilor scrierilor lor. Relațiile dintre istorici și comanditari au fost deseori mai complicate decât ne imaginăm, exemplar fiind cazul lui Procopius din Caesareea, care a scris și un panegiric pentru Iustinian în *Despre edificii*, a scris și 7 cărți despre războaiele împăratului cu perșii, cu vandalii și cu goții, dar și nimicitoarea *Istorie secretă*¹.

¹ Scrierile lui Procopius beneficiază, cele mai multe, de bune ediții în limba română: Procopius din Caesareea, *De aedificiis*. Text, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, București, 1939; idem, *Războiul cu goții*. Trad. H. Mihăescu, Editura Academiei, București, 1963; idem, *Istoria secretă*. Ediție

Diverșii monarhi, biserica, ocazional orașele și marii nobili, apoi statul-națiune și/sau regimurile dictatoriale cu vocație totalitară și-au asumat, rând pe rând, comanditarea scrierilor istorice, le-au recompensat în variate feluri și au persecutat sau redus la tăcere pe cei care se încăpățâneau să aducă în atenție variante neconforme ale relatărilor despre trecut². Mult timp disidențele istoriografice au fost minoritare, iar cei mai mulți dintre istorici au reușit să se convingă de justetea demersului lor pus în slujba puterii și/sau a națiunii³. Iar excesele istoriografiei aservite, spontan sau mercantil, au contribuit din plin la înveninarea relațiilor dintre națiuni și la geneza multor conflicte, inclusiv a celor două războaie mondiale. După al doilea război mondial, odată cu discreditarea naționalismului în unele dintre statele occidentale și cu maturizarea regimurilor democratice, care au început să-și asume neutralitatea ideologică, a început un proces gradual de dezangajare a statului și de diversificare a instanțelor de susținere a producției istoriografice. Acest proces s-a adâncit în timp și s-a extins în tot mai multe state, inclusiv în Europa centrală și răsăriteană desprinsă din chingile comunismului după 1989. Modelul care predomină în lume la începutul secolului al XXI-lea este acela al unei largi libertăți academice⁴ și al coexistenței unei multitudini de surse de finanțare a cercetării propriu-zise, ca și a publicării rezultatelor; reversul medaliei este diminuarea ponderii posturilor stabile în instituții academice⁵, declinul relativ al interesului publicului pentru cunoașterea istorică specializată⁶ și dificultatea tot mai mare pe care o întâmpină istoricii în diseminarea rezultatelor cercetărilor lor în contextul unei „abundențe comunicaționale” care acoperă totul⁷.

Lărgirea accesului la istorie nu înseamnă doar că mult mai mulți oameni pot citi direct din fața calculatorului lucrări cu subiect istoric, fie ele lucrări analitice, fie izvoare istorice. Ea înseamnă și faptul că un număr crescând de oameni, cu diverse niveluri de pregătire și ocupații cotidiene, ajung să scrie lucrări de istorie și produc

critică, traducere și introducere de H. Mihăescu, Editura Academiei, București, 1972. Referitor la Procopius, a se vedea și Anthony Kaldellis, *Procopius of Caesarea: Tyranny, History and Philosophy at the End of Antiquity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.

² Așa cum se întâmplă deseori în istorie, cea mai sugestivă relatare despre poziția ingrată a istoricului în relație cu o comandă autoritară este cuprinsă într-o scriere ficțională, realizată în acest caz de un scriitor dizident din Republica Democrată Germană: Stefan Heym, *Relatare despre regele David*, Editura Univers, București, 1978.

³ Stefan Berger, Chris Lorenz (eds.), *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, Palgrave Macmillan, Houndmills & New York, 2010.

⁴ Liviu Andreescu, *Libertatea academică. Între teorie și politicile universitare*, Institutul European, Iași, 2010.

⁵ Bogdan Murgescu, „Instituții și cariere la începutul secolului XXI”, *Revista istorică* (serie nouă), XVII, 2006, nr. 1-4, p. 11-15.

⁶ Magne Angvik, Bodo von Borries (eds.), *Youth and History: A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes Among Adolescents*, 2 vol., Edition Körber-Stiftung, Hamburg, 1997.

⁷ John Keane, *On Communicative Abundance*, Centre for the Study of Democracy, 1999 (accesibil online la http://www.johnkeane.net/wp-content/uploads/1999/01/on_communicative_abundance.pdf (accesat la 20.08.2018)).

forme de expunere a imaginii lor despre trecut. Alexander Freund, profesor la Universitatea din Winnipeg (Canada), consemna următoarele cu privire la proliferarea istoriei orale:

Istoria orală contribuie la democratizarea istoriei în cel puțin două feluri.

Mai întâi, istoria orală ajută la documentarea unei largi palete de experiențe, memorii și povestiri. Aceasta ne ajută să facem istoria mai inclusivă, fie că este istoria predată în școli, difuzată în media, vândută în librării sau consumată online.

În al doilea rând, istoria orală permite oricui să participe la facerea istoriei. Prin ateliere, tutoriale online și alte resurse de învățare, noi furnizăm abilități care permit unui mare număr de oameni să participe la crearea istoriei⁸.

În ultimele decenii, publicul producțiilor culturale pe teme istorice a crescut, are acces la o diversitate mai mare de posibile lucrări și alege pe cele mai accesibile. Părerile istoricilor cu privire la acest trend sunt împărțite. În timp ce unii salută proliferarea formelor de „public history” și diversificarea preocupărilor și abordărilor aduse de autorii din afara lumii strict academice, alții avertizează că cea mai mare parte a produselor acestui tip de scriere a istoriei se plasează pe linia minimei rezistențe analitice, alimentează nostalgii conservatoare și sunt incapabile să abordeze critic diversitatea și sursele de conflict din trecut și prezent⁹. La începutul anului 2012 William Cronon consemna următoarele în mesajul său în calitate de președinte al American Historical Association:

Pe de o parte, noile biblioteci digitale reprezintă o imensă democratizare a cunoașterii, deoarece orice student din orice liceu sau colegiu comunitar poate acum accesa online tot atât de multe cărți câte erau privilegiați în a avea la îndemână în campus studenții și profesorii universităților celor mai elitiste. Cineva poate acum cerceta și citi cărți care acum un deceniu nu erau cu adevărat accesibile nici măcar la instituțiile care erau îndeajuns de norocoase să le posedă, și nici o instituție nu le avea pe toate.

Pe de altă parte însă, sunt multe lucruri îngrijorătoare în acest tablou. Tradiții legale și intelectuale îndelungate de uz echitabil și acces în domeniul public care au fost absolut esențiale pentru lumea savantă au fost erodate în feluri pe care puțini le-au anticipat. Chiar și deprinderea istoricilor de a cita din izvoarele primare este periclitată acum mai mult ca oricând în trecut, cu posibilitatea ca părți semnificative ale documentației istorice să fie esențialmente privatizate, chiar atunci când accesul liber pare să triumfe¹⁰.

⁸ Alexander Freund, *Democratizing History: The Role of Oral History*, text postat online la 01.05.2016 pe adresa <http://www.oralhistorycentre.ca/democratizing-history-role-oral-history>.

⁹ Peter Claus, John Marriott, *History. An introduction to theory, method and practice*, Routledge, London & New York, 2012, p. 229–230.

¹⁰ William Cronon, *From the President. The Public Practice of History In and For a Digital Age*, accesibil online la <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/january-2012/the-public-practice-of-history-in-and-for-a-digital-age> (accesat 29.08.2018).

La rândul său, Serge Noiret deplângea în 2011 faptul că istoricii profesioniști se implică prea puțin în dezvoltarea *istoriei digitale*, evidențiind totodată și potențialul uriaș al acesteia, și inițiativele care concretizau acest potențial în planul producerii și difuzării cunoașterii istorice¹¹. Îndemnul este clar: istoricii trebuie să intre în arenă și să contextualizeze critic izvoarele și diversele surse de pe net, conferindu-le sens prin integrarea în narațiuni istorice.

Democratizarea tematicii studiilor istorice a marcat progrese semnificative în secolul XX. Aici putem consemna și o intuiție timpurie a lui Nicolae Iorga, care propunea în 1921 o istorie „prin cei mici”¹², dar nu a făcut din aceasta mai mult decât o abordare ocazională, eclipsată de formele mai tradiționale de scriere a istoriei. Istoria evenimentială, axată pe acțiunile politice la vârf și pe istoria conflictelor militare, a generat reacții contestatate atât din partea „școlii de la Annales”, cât și din partea adeptilor altor curente istoriografice preocupate de structurile profunde și/sau de viața cotidiană a oamenilor obișnuiți. Publicată într-o primă ediție în 1949, *Mediterrana...* lui Fernand Braudel a reprezentat o lucrare-fanion a noului tip de abordare a istoriei¹³, în timp ce pe linie marxistă perspectiva istoriei văzute „de jos” a fost ilustrată de monografia dedicată de Albert Soboul așa numiților „sansculottes” parizieni în timpul Revoluției Franceze¹⁴. Începând din anii 1960 putem vorbi de un curent coerent de „history from below”, dezvoltat ca reacție față de interesul pentru structuri și pentru cantitativ al istoriei sociale tradiționale și definit prin atenția acordată indivizilor și grupurilor subalterne și prin evidențierea capacității acestora de acțiune în plan social. Afirmat mai întâi în Marea Britanie și apoi în Statele Unite, acest curent s-a extins apoi și în alte țări occidentale¹⁵. Totodată, colecția *La vie quotidienne de...* publicată de editura Hachette încă din 1946 și-a accelerat ritmul aparițiilor¹⁶, iar studiile de istoria vieții cotidiene și-au câștigat

¹¹ Serge Noiret, „La Digital History: Histoire et mémoire à la portée de tous”, *Ricerche Storiche*, 41, 2011, nr. 1, p. 111–148, accesibil online la http://eui.academia.edu/SergeNoiret/Papers/1084980/La_Digital_History_histoire_et_memoire_a_la_portee_de_tous (accesat 29.08.2018).

¹² Nicolae Iorga, „Istoria țerii prin cei mici”, *Revista istorică*, VII, nr. 1–3/1921.

¹³ Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, 6 vol., Meridiane, București, 1985–1986.

¹⁴ Albert Soboul, *Les Sans-Culottes parisiens en l'An II. Mouvement populaire et gouvernement révolutionnaire, 2 juin 1793 – 9 thermidor an II*, Flammarion, Paris, 1958.

¹⁵ Câteva titluri reprezentative ar fi: Edward Palmer Thompson, *The Making of the English Working Class*, Victor Gollancz, London, 1963; George Rudé, *The Crowd in History*, Wiley & Sons, New York, 1964; Howard Zinn, *A People's History of the United States: 1492–present*, Harper & Row, New York, 1980; Alf Lüdtke, *Eigen-Sinn: Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Ergebnisse Verlag, Hamburg, 1993; Wayne te Brake, *Shaping History: Ordinary People in European Politics, 1500–1700*, University of California Press, Berkeley, 1998.

¹⁶ 18 volume în primii 15 ani, apoi 33 volume în anii 1960, 62 volume în anii 1970 ș.a.m.d. – vezi lista accesibilă la https://www.decitre.fr/collection/la%20vie%20quotidienne?dir=asc&order=dctr_publication_date&p=6 (accesat 30.11.2020).

dreptul de cetate și în lumea academică¹⁷. În același *trend* trebuie să înscriem și afirmarea micro-istoriei, ilustrată exemplar de cartea lui Carlo Ginzburg despre morarul Menocchio¹⁸, proliferarea ego-istoriilor¹⁹, înmulțirea studiilor dedicate grupurilor și persoanelor neglijate anterior, minoritare sau marginale social²⁰, și mai ales impunerea în istoriografie a studiilor de gen influențate de agenda feministă²¹.

În acest context de diversificare a tematicii studiilor istorice se înscriu și preocupările pentru istoria democrației. Este adevărat că istoricii au fost mult mai frecvent interesați de istoria felului în care diverse forțe politice au folosit mecanismele democratice, decât de evoluția pe termen lung a sistemelor democratice și/sau de felul în care diverse forme de democrație politică au pătruns și în alte componente ale societății. Aceasta explică și ecurile limitate printre istorici ale sintezei istorice realizate de politologul australian John Keane²². În lucrarea sa de mari dimensiuni, Keane consideră că în istoria democrației se pot distinge 3 forme distincte: democrația directă, democrația reprezentativă și democrația monitorială (în care cetățenii supraveghează activ puterea). Din perspectiva lui Keane, după cel de-al doilea război mondial lumea a cunoscut, pe de o parte, o expansiune remarcabilă a sistemelor de democrație reprezentativă și, pe de altă parte, apariția și impunerea unor mecanisme monitoriale care conferă putere cetățenilor în raport cu reprezentanții lor democratici. În consecință, democrația reprezentativă se împletește cu mecanismele emergente ale democrației monitoriale și viitorul va arăta cum va evolua echilibrul dinamic între aceste două forme de democrație. Analiza lui John Keane nu ocolește evoluțiile contradictorii și amenințările la adresa democrației. Ea ne atrage totodată atenția asupra faptului că democrația nu este doar o etichetă de sistem politic; ea este o parte constitutivă din capacitatea oamenilor de a face alegeri cu privire la existența lor, fiind, prin urmare, convergentă cu conceptul de *empowerment* și cu ideea capabilităților promovată de Amartya Sen²³. În această privință, istoricii sunt încă departe de momentul în care vor produce o istorie comprehensivă a extensiei domeniilor existențiale²⁴ în care oamenii pot lua decizii conștiente, informate și eficiente.

¹⁷ Jürgen Kuczynski, *Geschichte des Alltags des Deutschen Volkes*, 6 vol., Akademie-Verlag, Berlin, 1980–1985.

¹⁸ Carlo Ginzburg, *Brânza și viermii: universul unui morar din secolul al XVI-lea*, Nemira, București, 1997.

¹⁹ Pierre Nora (dir.), *Essais d'ego-histoire*, Paris, Gallimard, 1987; Jeremy D. Popkin, *History, Historians, and Autobiography*, University of Chicago Press, Chicago, 2005.

²⁰ Bronisław Geremek, *Les Marginaux parisiens aux xiv^e et xv^e siècles*, Paris, Flammarion, 1976; A. L. Beier, *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England, 1560–1640*, Methuen, London, 1985.

²¹ Sheila Rowbotham, *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*, Pluto Press, London, 1973; Joan W. Scott, *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press, New York, 1988; Maria Bucur, *The Century of Women. How Women have Transformed the World since 1900*, Rowman&Littlefield, Lanham-Boulder-New York-London, 2018.

²² John Keane, *The Life and Death of Democracy*, Simon & Schuster, London, 2009.

²³ Amartya Sen, *Dezvoltarea ca libertate*, Editura Economică, București, 2004.

²⁴ Doar câteva exemple, dintre mult mai multe posibile: decizii cu privire la alegerea partenerului/parteneriei de viață, decizii cu privire la alegerea profesiei, decizii cu privire la educația proprie și cea a persoanelor dependente, decizii cu privire la locuință și în general cu privire la alegerea locului unde să trăiască, decizii cu privire la divertisment și petrecerea timpului liber, decizii cu privire la funcționarea comunității locale etc.

Opțiunile tematice și/sau interpretative reflectă concepțiile despre lume ale istoricilor și determină totodată felul în care aceștia contribuie la dezbaterile societății contemporane. Dincolo de bine-cunoscuta butadă a lui Benedetto Croce, potrivit căruia orice istorie este istorie contemporană, influențată de preocupările prezentului, teoreticienii istoriei și exegeții dimensiunii etice a activității profesionale a istoricilor sunt de acord că, recunoscând imposibilitatea atingerii unei obiectivități depline, este important ca diversele forme de subiectivitate să fie cunoscute, recunoscute și limitate sistematic în ceea ce privește impactul lor asupra reconstituirii și prezentării trecutului istoric²⁵.

În cele ce urmează voi încerca să ilustrez relația complexă dintre opțiunile tematice și/sau interpretative ale istoricilor și procesul de democratizare a istoriei printr-un studiu de caz axat pe o problemă ce s-a bucurat de multă atenție în anul aniversar 2018²⁶, și anume **identificarea actorului istoric principal în procesul Marii Uniri din 1918**.

În această privință s-au conturat 3 poziții principale. De fapt, două poziții principale și o a treia, care a fost mai puțin prezentă discursiv, dar nu poate fi complet eliminată din discuție.

Prima poziție are în centrul său **acțiunea politico-militară a statului român** (a Vechiului Regat). Potrivit acestei scheme interpretative, esențiale au fost decizia corectă a primului-ministru Ion I. C. Brătianu de a angaja România în război de partea Antantei, alianța care finalmente a ieșit biruitoare, precum și contribuția militară a României la victoria asupra Puterilor Centrale. În unele variante discursive, accente pozitive sunt puse mai mult pe jertfele Armatei decât pe rolul efectiv al acesteia în război, pe opțiunea regelui Ferdinand de a pune interesul național al României deasupra apartenenței sale la familia Hohenzollern, sau pe abnegația reginei Maria în susținerea efortului de război și în persuadarea Aliatilor să favorizeze România la conferința de la Paris.

A doua poziție pune în centrul său **voința românilor din provinciile stăpânite anterior de Rusia și de Austro-Ungaria de a se uni cu România**, voință exprimată sintetic prin actele de unire adoptate de Sfatul Țării pentru Basarabia, de Congresul General al Bucovinei și de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. În această viziune, eroii decisivi ai Marii Uniri din 1918 au fost milioanele de români, care „și-au luat soarta în mâini și au decis să trăiască în România”²⁷, iar accentul cade

²⁵ A se vedea de exemplu Herman Paul, *Key Issues in Historical Theory*, Routledge, Abingdon & New York, 2015, p. 142–153.

²⁶ Ideile principale ale acestui studiu de caz au fost formulate în cadrul unui studiu publicat în primăvara anului 2018 – Bogdan Murgescu, „Istoricii și Marea Unire din 1918. Complexitate, valori, sens”, *Studii și articole de istorie*, LXXXV, 2018, p. 7–17.

²⁷ Ioan-Aurel Pop, „Unirea de la 1918 este cel mai înalt act de voință națională înfăptuit vreodată de români!”, *Romanian Global News*, 1 decembrie 2016. Accesibil online la http://www.rgnpress.ro/rgn_16/categorii/analize-interviuri/23593-ioan-aurelpopunirea-de-la-1918-este-cel-mai-inalt-act-de-voin-naional-inftuit-vreodat-deromani.html (accesat 28.11.2018).

pe deciziile de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia, precum și pe rolul unor oameni politici precum Pantelimon Halippa, Iancu Flondor, Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu sau Vasile Goldiș. În schemele narrative asociate acestei poziții se remarcă pozitiv capacitatea românilor de a depăși divergențele acumulate în timp pentru a acționa împreună pentru binele comun al națiunii, cu exemple în alăturarea unor deputați țărăniști la propunerea de unire a Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării de la Chișinău, pe conlucrarea social-democraților cu Partidul Național Român în cadrul Consiliului Național Român Central care a coordonat mișcarea de unire din Transilvania și Banat, sau pe cea a ierarhilor bisericilor ortodoxă și unită în pregătirea și desfășurarea adunării de la Alba-Iulia, precum și calitatea programatică a actelor de unire, care aveau potențialul de a asigura progresul economic, politic și social al României Mari.

Mai puțin prezentă în narațiunile publice, dar nu într-o absență totală, este și o a treia poziție, pe care am putea-o califica drept realist-cinică. Potrivit acesteia, rolul decisiv în constituirea României Mari a aparținut **marilor puteri învingătoare în război**, care au considerat că pentru interesele lor, în condițiile destrămării marilor imperii și ale conturării unui pericol bolșevic, este preferabil ca Basarabia, Bucovina și Transilvania (precum și două treimi din Banat) să revină României. Uneori, accente speciale sunt puse pe rolul unor prieteni străini ai României, cum ar fi britanicul Robert William Seton-Watson sau francezul Emmanuel de Martonne.

În mod evident, niciuna dintre cele trei poziții schițate mai sus nu reflectă în întregime complexitatea procesului istoric al Marii Uniri de la 1918 și al constituirii României Mari. Aceasta nu înseamnă că adevărul este exact la mijloc. Înseamnă însă că orice prezentare onestă a Marii Uniri trebuie să ia în considerare elementele care au fost amintite mai sus și să le includă atât în analiză, cât și în prezentarea publică.

Pe de altă parte, istoricii trebuie să fie conștienți de implicațiile opțiunilor lor tematice și discursive asupra dezbaterilor din societatea de azi. Sunt multiple feluri în care se poate face conexiunea și este bine să nu fim naivi în legătură cu aceasta, cu atât mai mult cu cât de cele mai multe ori istoricul nu poate controla canalele prin care ideile sale sunt difuzate în cadrul unor grupuri sociale mai largi decât audiența unei prelegeri sau cititorii unui articol.

Iată de exemplu unele dintre deosebirile esențiale între cele două poziții principale schițate mai sus. Potrivit primei poziții, în 1918 românii din Basarabia, Bucovina și Transilvania, fiind români și amenințați de foștii stăpâni sau de naționalismele rivale din regiune, nu aveau de fapt de ales și trebuiau să se alăture Regatului României, ca niște copii care revin ascultători sub autoritatea părinților. În epocă, ideea a fost exprimată delicat, dar clar, de primul-ministru conservator Alexandru Marghiloman, care a evidențiat în discursul său din deschiderea ședinței Sfatului Țării de la Chișinău că se discută „problema mare și sfântă a reintrării Basarabiei în sânul Patriei Mame” și evoca faptul că „în vremurile tulbure pentru Republica Moldovenească, când tânărul stat s-a adresat României după ajutor, dânsa ca o mamă iubitoare, care a auzit glasul cunoscut al fiului său, n-a stat la îndoială de

a-i sări în ajutor”²⁸. Acest tip de discurs, pe care l-aș cataloga ca discurs paternalist autoritar, era menit să minimalizeze rolul actului de voință al românilor din provinciile care se uneau cu România²⁹ și să legitimizeze conservarea primatului și a privilegiilor vechilor elite regătene. În schimb, mulți dintre fruntașii mișcării naționale a românilor din 1918 au pus accentul pe faptul că unirea era parte a unui proces de reînnoire democratică a statului. Astfel, basarabeanul Pantelimon Halippa sublinia în noiembrie 1918:

Agenții statului vor trebui să fie deprinși cu gândul, că țărănimea nu-i numai un element ce trebuie condus, ci și un element care are dreptul de a fi servit de organele statului.

Numai așa vom ajunge un stat puternic și numai așa vom căpăta și acea unitate sufletească, care astăzi ne lipsește³⁰.

La rândul său, Iuliu Maniu exprima la Alba-Iulia aceeași idee că România Mare trebuia să fie o societate mai bună și mai dreaptă decât fuseseră alcătuirile politice sub care românii trăiseră anterior aceluși moment:

„Nu voim, ca din asupriți, ce-am fost, să devenim asupritori [...].

Vă rugăm să primiți unanim proiectul nostru de rezoluții. Acest proiect arată cărarea pe care mergând înainte, ne vom putea atinge idealul și să punem temelia unei României Mari și unite, care în veci are să fie, ca în ea să se înfăptuiască spiritul desăvârșitei democrații și dreptatea socială”³¹.

Ideile de reînnoire radicală erau exprimate cu putere și în Vechiul Regat, fiind afirmate în spațiul public mai ales, dar nu numai, de către Partidul Țărănesc. De altfel, radicalismul țărăniștilor, care și-au asumat rolul de a pune capăt „stăpânirii despotice și gospodăririi ruinătoare a partidelor României vechi”³², evidențiază

²⁸ *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*. Volum aniversar editat de Bogdan Bucur, RAO, București, 2017, p. 102.

²⁹ Nu s-a observat până acum, dar ni se pare interesant faptul că, dincolo de telegramele empatice trimise post-factum (*Cartea de aur...*, p. 336–337), în jurnalul reginei Maria prima mențione despre decizia de unire a românilor de la Alba-Iulia apare vag și oarecum indirect abia în ziua de 6 decembrie 1918, într-un context dominat de multe alte preocupări care erau probabil mai importante din punctul de vedere al autoarei (Maria, regina României, *Jurnal de război 1918*. Traducere din engleză de Anca Bărbulescu. Ediție îngrijită, prefață și scurtă cronologie de Lucian Boia, Humanitas, București, 2015, p. 435). A se vedea și comentariile Cătălinei Mihalache la surpriza reginei Maria cu privire la faptul că în 1923 la Brașov se serba Unirea în ziua de 1 decembrie (Cătălina Mihalache, *Didactica apartenenței. Istorie de uz școlar în România secolului XX*, Institutul European, Iași, 2012, p. 181).

³⁰ *Cartea de aur...*, p. 248.

³¹ *1918 la Români. Vol. X. Documentele Unirii: Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 290–292. Republicat în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, Corint, București, 2001, p. 284.

Accesibilă online la <http://www.cimec.ro/Istorie/Istoria-romaniei-in-texte.pdf> (accesat 28.11.2017).

³² *Declarația de principii a Partidului Țărănesc, „Țara nouă” din 13 octombrie 1919, apud Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*. Editura Noua Alternativă, București, 1994, p. 87.

pregnant dihotomia dintre viziunile paternalist autoritare, axate pe conservarea în România de după unire a pozițiilor dominante ale vechilor elite regățene și opțiunile pentru reîntemeierea (mai) democratică a statului.

Orice analiză onestă a epocii evidențiază faptul că în anul crucial 1918, ca și în perioada imediat următoare în care Unirea a fost desăvârșită politico-instituțional, societatea românească nu era caracterizată de unanimismul conformist transmis de manualele de istorie, ci de o diversitate considerabilă a atitudinilor și opțiunilor. Constatarea acestei diversități nu răspunde la întrebarea cu privire la identificarea actorului istoric principal în procesul Marii Uniri din 1918. Teoretic, este perfect posibil ca desfășurarea efectivă a procesului unirii să fi avut alți determinanți decât opiniile celor care au participat la acest proces. Totuși, credem că istoricul nu trebuie să ocolească întrebarea „Ce doreau oamenii care au făcut Marea Unire? Cum voiau ei să fie România unită?”. Din păcate, nu avem nici un sondaj de opinie făcut în acea vreme. Și atunci, cum restabilim ierarhia opțiunilor? Cum știm care idei se bucurau de o aderență mai mare, și care contau mai puțin?

În lipsa unui sondaj reprezentativ sociologic, avem totuși un *proxy* încă și mai bun – primele alegeri generale din România de după Marea Unire. Aceste alegeri s-au desfășurat pe baza votului universal masculin (au avut dreptul de a vota cetățenii români de sex masculin în vârstă de peste 21 de ani pentru Adunarea Deputaților și în vârstă de peste 40 de ani pentru Senat), reunind deci mai mulți votanți decât alegerile anterioare și au fost rezonabil de libere, „cele mai puțin distorsionate dintre alegerile parlamentare interbelice”³³, rezultatele reflectând destul de fidel opțiunile electoratului. O analiză pe care am coordonat-o și care cuprinde studii de caz pentru 31 de județe din toate provinciile istorice care au format România Mare³⁴, consemnează pe de o parte diversitatea opțiunilor la nivel local și/sau regional, dar și faptul că per total, la nivel național „românii au optat în majoritate pentru schimbare și pentru structurarea democratică a României întregite”³⁵. Concret, partidele ce doreau o altfel de Românie, reîntemeiată democratic și aliniată la modelul occidental, au câștigat circa două treimi din mandate, iar forțele politice care sperau într-o reproducere a structurilor de putere ale Vechiului Regat (opțiune pe care am botezat-o „Vechiul Regat 2.0”) au fost respinse de majoritatea alegătorilor. Altfel spus, atunci când au avut posibilitatea să se exprime, majoritatea cetățenilor României de după Marea Unire și-au exprimat opțiunea pentru democratizarea societății. Istoricii pot alege să celebreze acest fapt, sau dimpotrivă să-l oculteze și eventual să glorifice pe cei care au blocat cursul spre

³³ Victoria F. Brown, „The Movement for Reform in Rumania after World War I: The Parliamentary Bloc Government of 1919–1920”, *Slavic Review*, nr. 38, 3/1979, p. 460.

³⁴ Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora (coord.), *România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”*, Polirom, Iași, 2019.

³⁵ *Ibidem*, p. 390.

democratizare al societății române din acea vreme. Această opțiune nu este însă complet inocentă, nici în raport cu trecutul istoric, nici în raport cu dezbaterile contemporane.

Conștientizarea mizelor opțiunilor istoriografice este importantă, dar ea trebuie adusă în concordanță cu principiul primordial al meseriei de istoric: căutarea sistematică, metodică, bazată pe gândire critică și conștientizarea limitelor demersului propriu, a adevărului despre trecutul istoric. După cum o arată însă studiul de caz expus mai sus, de multe ori democratizarea istoriei este convergentă cu căutarea adevărului și cu profesionalismul în exercitarea demersului istoricului.